

BUZINKAY GÉZA

Walesi herceg Budapesten

Néhány idős ember még emlékszik arra, amikor egy walesi herceg Budapesten járt. A rövid ideig VIII. Edward néven uralkodott, majd lemondott herceg volt ő, aki az angol királyi család tradícióival és szigorú előírásaival szembe mert szállni, és a trón helyett inkább Mrs. Simpsonsot, az elvált amerikai nőt választotta feleségéül. Együtt jártak Budapesten is az 1930-as évek közepén, ami a valóságos, de romantikus történetet még népszerűbbé tette a magyar közvélemény, az újságolvasók előtt.

Járt azonban Magyarországon egy korábbi walesi herceg, többször is. Egész legendaköre formálódott ki, nem kevéssé a magyar regényirodalom nagyhatású alakjának, Krúdy Gyulának köszönhetően. 1925-ben jelent meg Krúdy *Velszi herceg* című regénye,¹ amely a 19. század végi Budapesten játszódik, s főszereplői az egykori „budapesti kaméliás hölgy” és az életét meghatározó két férfi: a „velszi herceg” és a szegény, bohém költő. A szépirodalmat kedvelők körében jól ismert regény fiktív történetet mond el, valószínűleg létezett szereplőkkel és helyszínekkel. A „velszi herceg” lényegileg csak azt a szerepet játssza benne, „*hogy hasonlítani lehessen rá*”.² Az a valóságos „*Walesi herceg, aki divatdiktátorként lépett fel Európában, s így Budapesten is, ahol személyes jelenlétével, közérdeklődést borzoló mulatozásaival különös népszerűsége is szert tesz: csupa Walesi herceggel népesítette be a fővárosi utcákat.*”³ Különleges helyzet: egy legendává vált alak – akiről képzeletbeli történeteket mesélnek, és azok alig néhány elemükben felelnek meg a valóságos eseményeknek – mégsem mesebeli teremtmény, mert a kitalált események összhangban állnak a valóságos egyéniséggel vagy legalábbis

mindazzal, amit róla képzeltek azok, akik őt személyesen megismerték.

Albert Edwardról van szó, Viktória királynő fiáról és utódjáról, aki VII. Edward néven 1901 és 1910 között Nagy-Britannia uralkodója volt, s akit Anglián kívül sokfelé Európában is páratlanul közkedvelté, népszerűvé tett megnyerő és közvetlen egyénisége. Hivatalos életrajzírója, Sidney Lee⁴ szerint „*egyfajta demokratikus és kozmopolita légkör jellemezte társasági körét*”. Egy ilyen egyéniség egyáltalán nem illett bele a királyokról alkotott magyar elképzelésekbe – nem állt viszont távol a Ferenc József fiáról, Rudolf trónörökösről alkotott, erősen megosztott képtől. Rudolfra sokan a „magyar királyfi”-ként tekintettek – nevét is hangsúlyozottan magyarul használták: Rezső –, s miután bölcséleti doktori címet szerzett, több könyvet írt, egy nagy könyvsorozatot indított meg az Osztrák–Magyar Monarchia sokoldalú bemutatására, s szinte újságírói rendszerességgel publikált a bécsi liberális sajtóban – a Habsburgok között ritka értelmiségi jelenségnek tartották, és sokat vártak tőle. Persze ez nem volt kizárólagos: a függetlenségi ellenzéknek éppen ellenkező véleménye volt róla, és különösen ők hánytorgatták fel kicsapongásgyanús életvitelét és depressziós lelkiállását. Hogy Edward és Rudolf barátok lettek volna, az feltehetően túlzás – már csak a 17 év korkülönbség miatt is –, de valószínűleg rokonszenveztek egymással, és életfelfogásuk is sok tekintetben hasonló volt. Edward úgy tekinthetett Rudolfra, mint aki idővel megfelelő királyi partnere lehet.

VII. Edward 1873 és 1891 között, még walesi hercegeként ötször járt Magyarországon, mindannyiszor inkognitóban. Gyakori utazásai idején

¹ A regényt 1920-ban írta; első kiadása (Krúdy Gyula munkái X. köt. Bp., 1925.) óta még kétszer megjelent, legutóbb 1968-ban (Bukfenc, Velszi herceg, Primadonna. Bp., 1968.)

² Fábri Anna: Ciprus és jegenye. Sors, kaland és szerep Krúdy Gyula műveiben. Bp., 1978. 217.

³ Uo.

⁴ Lee, Sidney: Edward VII. (1841–1910). In: Dictionary of National Biography. Suppl. 1901–1910. Ed. by Lee, Sidney. Vol. I. (1920) 562–563.

ez általános szokása volt Edwardnak: már Nagy-Britannia királya volt, de nyári marienbadi „kúráin” „Duke of Lancaster” néven szerepelt.⁵ Budapesti látogatásai során sem volt egyértelmű, hogy kinek szólt az inkognitó: nagy kísérettel érkezett, s a magyar hírlapok igyekeztek minél részletesebben tudósítani programjairól.

A látogatásokról irodalmi köztudatunkban máig élő kép teljes egészében Krúdy Gyula műveire nyúlik vissza. Az ideérkezése kapcsán nyilatkozó politikusok és főleg a magyar sajtó annak tulajdonította Edward többszöri látogatását, hogy „megszerette” a magyarokat, és beleéreztek „anglomániájuk” viszonzását. Magyarországon Edward valóban odaadó angolbarátsággal találkozhatott, de a legendák és irodalmi feldolgozásai inkább az éjszakai szórakozási lehetőségeknek és a Krúdy által többször szerepeltetett néhány hölgy többszöri meglátogatásának tulajdonították visszatérő útjait.

Egyikük Pilisy Róza volt, akit állítólag a walesi herceg nevezett el „Pest rózsájának”. Róza árva gyerekként került a pesti Belváros egyik, Szervita téri virágüzletébe, ahol – a kor divatjának megfelelően – az összes előkelő hazai és külföldi úr a gomblyukába illő virágot vásárolta. Eredeti nevén Schumayer Róza, aki szülőhelye után nevezte önmagát Pilisinek (nevét olykor a nemesi név benyomását keltő y-nal írva), hamarosan kivett egy lakást a közeli Újvilág (mai Semmelweis) utcában, szemben az Arany Sas szállóval, amely a vidéki földbirtokosok kedvelt szállója volt, s híres jó konyhájáról és arról, hogy éttermében a legjobb cigányprimások játszottak.⁶ A lakást az Arany Sas tulajdonosnője fizette, akinek gondja volt arra is, hogy Rózákat nyelvekre és az úri társaságban való viselkedésre megtaníttassa. Egy idő után minden valamirevaló arisztokratát és Budapestre látogató előkelő külföldit vendégül látott, sőt ezek olykor külföldre is magukkal vitték.

„Róza néhány esztendő alatt nagyvilági dáma lett...” – folytatta Krúdy Gyula.⁷ Aztán Róza meggazdagodott, az elegáns Magyar utcában megvett egy, a Károlyi kertre néző erkélyes házat, amelyet „részvénytársasági alapon” működtetett: vendégeinek figyelmébe ajánlotta, hogy részvényjegyzési joguk van. A ház berendezését a korabeli főváros leghíresebb műbútorasztalos, az új Országház berendezését is készítő Thék Endre végezte. „Az inkognitójukat Pesten élvező királyok a melléjük beosztott »Nachtmeisterek« révén a legrövidebb bejelentéssel léphettek be a házba” – írja Krúdy. Esterházy, „aki gárdatiszt korában sokszor teljesített szolgálatot uralkodó személyiségek mellett”, vezette el ide a walesi herceget, a perzsa sahot és Krúdy felsorolása szerint a Budapestre ellátogató összes uralkodót.⁸

Pilisi (Schumayer) Róza valóban élt, és „érdekes asszony” volt, „akit jól ismernek a budapesti viveur-világban.”⁹ Sok költő, író – köztük Krúdy Gyula – tartozott törzsvendégei közé, s maga is írt életrajzi ihletésű elbeszéléseket, „Klarisz” és „Gentry asszony” álneveken pedig újságok munkatársa is lett.¹⁰ De mindabból, amit Krúdy költött róla, igen kevés az igazság: Róza az 1880-as évek elején „divatárusnő” volt az Újvilág utcában, és 1888-ban „magánzó” ugyan, de nem a belvárosi Magyar utcában (ahol ekkor részvénytársasági tulajdon egyáltalán nem volt), hanem a józsefvárosi Bodzafa (a későbbi Röck Szilárd) utcában. Az 1890-es évek elején már nem szerepelt a fővárosi címjegyzékben.¹¹

Persze ezek a tények nem zárják ki, hogy Edward hercegnek lettek volna pesti „kalandjai”, az azonban biztos, hogy nem olyanformán, ahogyan Krúdy leírta. Megismerhette „Pest rózsáját” és másokat is, de nem mehetett el a Király utcai Kék Macskába, Pest legrosszabb hírű, verekedős kocsmájába, sem a Somossy Orfeumba, amely viszont csak később nyílt meg. Sir Sidney Lee

⁵ Steed, Henry Wickham: Through Thirty Years 1892–1922. A Personal Narrative. 1. köt. London – New York, 1924. 215.

⁶ Gundel Imre–Harmath Judit: A vendéglátás emlékei. Bp., 1979. 81–83.

⁷ Krúdy Gyula: „Pest rózsája”. Pilisy Róza legragyogóbb élete, öreges hanyatlása és remete halála. In: Régi pesti históriák. Színes írások. Bp., 1967. 581. (Az írás eredeti megjelenése: A Reggel, 1931. július 20.)

⁸ Uo. 582.

⁹ Budapesti Hírlap, 1894. 72. sz., idézi Szinnyei József: Magyar írók élete és munkái. X. köt. Bp., 1905. 1161.

¹⁰ Ld. részletesebben: Szinnyei J.: Magyar írók. i. m. 1161–1162.

¹¹ Vö. a Budapesti cím- és lakjegyzék 1882., 1885–1886., 1888., és 1891–1892. évi köteteit.

szerint külföldön terjedtek ugyan hírek Edward „divatos frivol” életviteléről, a rangján aluli társaság kedveléséről, de ezek rosszindulatú, túlzó pletykák voltak.¹² Inkább abból eredhettek, hogy a walesi herceg mint jelenség – valamint a társasági programokon és táncestélyeken látható hallatlan „munkabírása” – felkeltette a kortársak érdeklődését. „A walesi herceg tiszteletére rendezett estélyek és mulatságok egymást érik – írta az Országos Kiállítás idején a kormánypárt lapja –, és a herceg mindeniken nem csak részt vesz, de egyike a legkitartóbbaknak, ámbár naponta nem alszik többet 6–7 óránál.”¹³

Az 1878-ban távoli vidéken született és csak 1896-ban Budapestre költözött Krúdynak Edward herceg látogatásairól közvetlen élménye nem lehetett, egykorú híre is aligha. Regényeiben és kisebb írásaiban a fővárosban keringő pletykák képét örökíthette meg a walesi hercegről,¹⁴ és maga is teremtett néhány legendát, feltehetőleg a nagyzóló történeteket sűrűn mesélő Pilisi Róza segítségével.¹⁵ Sőt felvázolt egy másik kapcsolatot is *Primadonna* című regényében, amely szerint a kor operett-csillagával, Pálmai Ilkával is közeli kapcsolatot ápolt volna Edward évekkal később Londonban – amit még a primadonna memoárjai sem támasztanak alá.

A jeles irodalmi megörökítés, a kialakult mondakörök ellenére – vagy talán éppen azért – nehéz megtalálni Edward herceg magyarországi látogatásainak pontos idejét és helyszíneit. Nyilván ezek a bizonytalanságok is hozzájárultak a legendák kivirágzásához és továbbéléséhez.¹⁶

Az 1860-as években kezdődött a walesi herceg személyes kapcsolata a magyarokkal. 1867-ben a

Edward, amint cigányzenére mulat. A karikatúra eredeti aláírása: Edvárd herceg muzsikáltatja magát a walesi bárdokkal. Jankó János rajza (Borsszem Jankó, 1888).

londoni Cosmopolitan Clubban megismerkedett a magyar Kelet-kutatóval, Vámbéry Árminnal, akivel ettől kezdve közeli kapcsolatban maradt.¹⁷ Később találkozott az akkor az orosz udvarban működő Zichy Mihály festőművésszel, és meghívta balmorali kastélyába. Zichy kétszer is járt ott (1871, 1874), képeket festett a kastély számára, és közben hazatérve, újságcikkekben számolt be élményeiről, közös vadászataikról. A cikkeket Olga lánya fordította le a herceg számára, amiért ez első budapesti látogatása alkalmával hálából „értékes melltűt” hozott neki ajándékba.¹⁸

¹² „From early years of his married life reports spread abroad that he was a centre of fashionable frivolity, favouring company of low rank, and involving himself in heavy debt. There was gross exaggeration in the rumours.” Lee, S.: Edward VII. i. m. 567.

¹³ Nemzet, IV.évf. 277.sz., 1885. október 9. reggeli kiadás 2.

¹⁴ Az idézettekén kívül még vö. *Krúdy Gyula*: Régi pesti történetek. Az igazi szivhódító, aki utoljára Pesten járt. Pesti Napló, 1933. január 15. 35.

¹⁵ Vö. Pilisi Róza levelét Krúdy Gyulához. In: *Krúdy Zsuzsa*: Apám, Szindbád. Bp., 1975. 10–11.

¹⁶ A történeti kronológiák nem emlékeznek meg róluk, a Révai nagy lexikona 1911-ben megjelent kötete szerint csupán három alkalommal járt Budapesten (ebből két évszám téves) (III. köt. 160.), és ld. még *Siklóssy László* többrészes tanulmányát Edward magyarországi látogatásairól (King Edward VII. and Hungary. The Hungarian Quarterly, 1938. Vol. IV. No. 2. 255–267., No. 4. 730–743.; 1939. Vol. V. No. 1. 61–77., No. 3. 517–525.), amely az egykorú magyar sajtótudósítások mellett főként *Sidney Lee* kétkötetes biográfiája (King Edward VII. 2 vols. London, 1925–1927.) alapján készült – ez is a megtörténnél eggyel kevesebb, négy látogatásáról tud.

¹⁷ Lee, S.: Edward VII. i. m. 563.

¹⁸ Vasárnapi Ujság, XX. évf. 19. sz. 1873. május 11. 230.

Első budapesti látogatására az alkalmat az 1873-ban megnyílt bécsi világkiállítás nyújtotta. Edward, mint a világkiállítás brit szekcióját szervező Royal Commission elnöke, Bécsből – több más államfőhöz és nemzetközi közéleti kitűnőséghez hasonlóan – életében először átrándult Budapestre. Már Bécsben meglátogatta testvérel együtt a kiállítás magyar osztályát. Főleg a dubniki (vörösvágási) bánya opál ékszereit nézték meg, majd a walesi herceg a kulacsok iránt érdeklődött, amelyeket egy brassói kiállítónál fedeztek fel. Nem ismerte rendeltetésüket; amikor elmondták neki, hat darabot vásárolt, csupa olyat, amelyeken jelmondatok voltak.¹⁹

A két herceg, Edward és Arthur 1873. május 11-én, vasárnap este 9 órakor érkezett Pestre az *Ariadne* gőzhajóval. Kíséretükhöz tartozott a kor talán leghíresebb angol újságírója, William Howard Russell, a *The Times* tudósítója, aki Ferenc József 1867-es megkoronázása után immár másodszor jött Pestre. A kikötőhöz közel fekvő Hungária Szállóhoz – ahol az eredeti tervek szerint kétnapos, de időközben meghosszabbított látogatásukra rendelték a szállást – csak nagy kerülővel tudtak eljutni, mert hatalmas tömeg várakozott rájuk. A Vasárnapi Ujság húszezer embert emlegetett.²⁰

Szembeötlő, hogy a walesi herceg öltözetéről az egész látogatás során egyetlen újság sem tett említést, bár hírből tudtak arról, hogy „divatdiktátor”, és a formalításokat mellőzve, egyénien öltözik. Későbbi látogatásai alkalmával is csak alkalmilag említették meg, hogy „egyszerű polgári öltözetben” jelent meg,²¹ vagy frakkot viselt, ami csakis azt jelentheti, hogy semmi említésre méltót sem fedeztek fel rajta. Inkább polgári megjelenése és mentalitása lehetett szokatlan egy trónörökösnél. Erről sokkal gyakrabban esett szó. „*A két herceg minden tartózkodás nélkül jelent meg mindenütt, társalgott mindenkivel s bizonyos polgáriassággal ráztak kezét*” – írta az Ellenőr

című hírlap.²² Felfigyeltek szakállviseletükre is. „*A mi gentlemanjeinkre ... meglepő lehet – ironizált a fiatal liberálisok lapja, a Reform – , hogy míg ők angol előszeretettel pofaszakállakat és kiborotvált állakat hordanak, addig az angol trónörökös testvérjével együtt nagy súlyt látszik fektetni mind a bajuszra, mind a körszakállra. Meglehet, ha magyar ember volna, lenyíratná.*”²³

Megérkezésüktől kezdve sűrűn követték egymást az olykor a hivatalosság határát súroló események és a szórakozások. A megérkezést követő reggel a kormány- és a városi küldöttség tisztelgését fogadta, aztán ő tett látogatást Habsburg József főhercegnél. Estebéd után Erkel Ferenc *Hunyadi László* című operáját nézte meg a Nemzeti Színházban – órá való tekintettel műsorváltozásként került sor erre az előadásra a *Bánk bán* helyett (nyilván a királynégyilkosságot ítélte tapintatlanságnak a színház vezetése) –, majd ismét a Casino következett. A régi Nemzeti Színház és a Nemzeti Casino között mindössze két háztömb állt, ilyen távolságokat Edward gyakran tett meg gyalog. „*A Hatvani [ma Kossuth Lajos] utcában nagy tömeg ember gyűlt össze, hogy Anglia jövőző uralkodóját láthassa. Nem lehet csodálni ez érdekeltséget az angol trónörökös iránt, kinek ifjúsága némileg azonos V. Henrik ifjúságával, s mely – ismereteseke lévén szellemi fényes tulajdonai – csak népszerűségének növelésére szolgált – szölt a hírlapi beszámoló erről az esteről. – De máskülönb is, a mi politikai életünkben, sőt a társadalmi téren is oly nagy szerepet játszik az angol előszeretet, hogy az érdekeltség természetes oka könnyen megfogható.*”²⁴ A szinte felsorolásszerűen megemlített hasonlatosság V. Henrikkel – Shakespeare színdarabja alapján – arra utal, hogy a walesi herceg „kicsapongó” életmódjáról kerengő hírek már ekkor eljutottak a magyar újságírókhoz is. Ez a párhuzam még a későbbiekben is előkerült néhányszor, de sohasem negatívumként, inkább előnyös összehasonlításként a feszes, szertartásos német herce-

¹⁹ Ellenőr, V. évf. 108. sz. 1873. május 10. 3.

²⁰ Vasárnapi Ujság, XX. évf. 20. sz. 1873. május 18. 241–242.

²¹ A Hon, 1881. május 13. reggeli kiadás, 2.

²² Ellenőr, V. évf. 112. sz. 1873. május 15. 1.

²³ Reform, IV. évf. 132. sz. 1873. május 14. 2. – Az összefüggésekben téved a lap: az „angol előszeretettel” eredeztetett szakállforma Ferenc József viselete volt, s azt utánozták sokan Magyarországon, de még a bécsi fiákeresek is.

²⁴ Reform, uo.

A Nemzeti Casino ebédlője, 1900 körül. A falon a két tiszteletbeli tag képe: az előtérben Edward walesi herceg, hátrébb Rudolf trónörökös. Klösz György fényképe (BTM Kiscelli Múzeum Fényképgyűjteménye, Leltári száma: F. 65.2847.).

gekkel. „Egészen más fából van faragva, mint a királyfiak szoktak – írta Mikszáth Kálmán –, s igazán eleven megtestesülése a Falstaff vitéz könnyűvérű Henrik hercegének, ki czimbora, bátor kalandor; egy szóval a ki forr; s nem királyi herceg, hanem fiatal ember’: az ilyenből lesz aztán, mikor királylává válik férfi’.”²⁵

A hercegek éjfélkor a Duna-parti Hungária Szálló táncestélyére mentek át, amelyet a fiatal arisztokraták rendeztek tiszteletükre. „Vacsora után nagy hirtelen félre rakták az asztalokat, a cigány rá huzta a jó talp alá valót, a fiatalság tánczra perdült s a vidám mágnás kisasszonyok még Arthur herceget is megforgatták magyarosan.”²⁶

A kora hajnali lefekvés ellenére a másnapi program sem volt lazább: a Tudományos Akadémián gr. Lónyay Menyhért elnök vezetésével a magyar tudományos és irodalmi élet kiemelkedő alakjaival ismerkedett meg a walesi

herceg. Arany Jánostól a *Walesi bárdok* című balladájának keletkezéséről érdeklődött, Hunfalvy Pált, Pulszky Ferencet és Vámbéry Ármint pedig mint korábbi ismerőseit üdvözölte. „Széchenyi István arcképe előtt sokáig állott a herceg, s igen kitűnő arcznak mondta.” Az Esterházy-képtárban a Nemzeti Múzeum igazgatója, a régész-történész-politikus Pulszky Ferenc vezette. „A herceg azon csodálkozott, hogy Esterházy herceg eladta a képtárt s nem ajándékozta a nemzetnek. Az árt azonban, melyért megvétetett, keveslette.”²⁷ Ezeket a megjegyzéseit a lapok többsége közölte, külön értelmezés nélkül.

Délután Edward herceg kiment a lóversenyre, s a szóbeszéd szerint egy 3000 forintos díjat is kifizetett, amelyért azonban már csak a következő alkalommal fognak futtatni. A Casinóban a késő délutáni ebéd idején néhány pohárköszöntőre is sor került, az estét pedig a tűzoltók díszfelvo-

²⁵ *M-th K-n* [Mikszáth Kálmán]: A walesi herceg. Függetlenség, 1881. május 14. 3.

²⁶ Vasárnapi Ujság, XX. évf. 20. sz. 1873. május 18. 241.

²⁷ Vasárnapi Ujság, uo.

A walesi herceg ott-tartózkodását megörökítő egykori emléktábla az Angol Királyné Szálló faláról (BTM Kiscelli Múzeum, Leltári szám nélkül).

nulása tette színessé. Ezt a walesi herceg külön kérte korábbi ismerősétől, gróf Széchenyi Bélától, akinek Ödön testvére szervezte meg a fővárosi tűzoltóságot. „A tűzoltók menete, amint lámpákkal, szövétnekekkel vonultak, igazán nagyszerű látvány volt.” – számolt be az estéről a Vasárnapi Ujság.²⁸ Éjjel 11 órakor a másik nagy hírű pesti szállodában, az Európában megkezdődött a táncmulatság, amely reggel 5 óráig tartott.

Másnap reggel 10 órakor utaztak el Bécsbe – és még a búcsúzásnál is Berkes Lajos bandája zenélt. „Szép emléket vittek magukkal a hercegek, a mint mondták, de szép emléket is hagytak maguk után; egyszerű, természetes fesztelen modorukkal egészen meghódították a főváros közönségét.” A walesi herceg azt mondta, hogy a következő év őszén visszajön rókavadászatra.²⁹

Következő látogatásáig azonban nyolc év telt el.

A következő évtizedben tett látogatásai hosszabbak voltak, és nemcsak Budapestre korlátozódtak. Ám a fővárosi programok sűrűsége és jellege hasonló maradt, mint amilyen 1873-ban volt. A magyar sajtóélet gyors átalakulása miatt ezekről a látogatásokról több adatot ismerhetünk – de nem feltétlenül pontosabbakat. Az 1873-as látogatás idején még csak az *Österreichische Correspondenz*, a *Pester Correspondenz* és az

Országgyűlési Értesítő című, litografált hírforrások álltak a sajtó rendelkezésére, amelyek közül az osztrák inkább csak a külföldi eredetű híryanag továbbítását szolgálta. A következő évtizedre megváltozott a helyzet. 1881-ben megalakult a Magyar Távirati Iroda, amelytől előfizetéses formában meg lehetett kapni a belföldi hírtáviratokat, és 1875-től működött már magánvállalkozásként a *Budapester Correspondenz* című litografált lap, hamarosan magyar nyelvű változatban is.³⁰ És feltűntek az egyes lapok saját tudósítói is, akik ugyanúgy, mint a távirati irodák munkatársai, gyorsírással rögzítették a beszédeket – és nyilván a neveket is. Az angol nevek különösen sokféle – olykor nem is azonosítható – formában jelentek meg a magyar lapokban, de a félrehallások vagy a sietség a magyar nevek esetében is sok összevisszaságot eredményezett. Mégis, a híryanag lényegesen több lett, a beszámolók pedig sokkal részletesebbek, mint korábban. Egy-egy fogadás, vacsora, estély vagy bál résztvevőinek teljes névsorát, a teritékek és fogások felsorolását, szállodai szobák, lakosztályok és báltermek berendezési darabjait ismertették a napilapok, s így az olvasók a walesi herceg társadalmi kapcsolatait is nyomon követhették.

Edward magyarországi társaságát majdnem kizárólag a történelmi arisztokrácia jelentette. Állandó, közeli kapcsolatban állt gróf Széchenyi István Béla fiával, aki Edward 1881-es látogatása előtt nem sokkal tért vissza néhány éves ázsiai (többek között indiai) tudományos expedíciójáról, ami nyilván még erősítette is a walesi herceg iránta táplált érdeklődését. A másik állandó budapesti társa gróf Károlyi „Pista” volt, a Nemzeti Casino népszerű elnöke. Gróf Festetics Tasziló úgy kerülhetett a társaságába, hogy 1880-ban vette feleségül Lady Mary Hamiltont, Edward barátjának testvérét (aki a következő évben vele együtt jött Budapestre).³¹ Hozzájuk társult később, az 1888-as látogatás idején herceg Esterházy Lajos huszárezredes. Valószínűleg Edward külpolitikai érdeklődése és a diplomáciai etikett hozhatta ösz-

²⁸ Vasárnapi Ujság, XX. évf. 20. sz. 1873. május 18. 242.

²⁹ Uo.

³⁰ Pirityi Sándor: A nemzeti hírügynökség története, 1880–1996. Bp., 1996. 32–43.

³¹ A családi kapcsolatokra vonatkozólag vö.: Kempelen Béla: Magyar nemesi családok. IV. köt. Bp., 1911. 118. (IV. tábla); Gudenus János József: A magyarországi főnemesség XX. századi genealógiája. I. köt. Bp., 1998. 275., 398.

sze a nála jóval idősebb gróf Andrássy Gyulával, de találkozásaik, beszélgetéseik száma szintén közelívé vált kapcsolatra mutat, közelebbire, mint például az éppen hivatalban lévő miniszterelnökkel, Tisza Kálmánnal.

A mindig mosolygó és mindenkire figyelmesen odaforduló Edwardnak kialakulhatott a véleménye a magyar arisztokrácia nagy részéről, amire áttételesen következtethetünk egy megjegyzéséből, amelyet „bon mot”-ként közölt a sajtó. Amikor Jálics Ferenc bornagykereskedő Király utcai hatalmas pincéjén végigkísérték – a Városházán kívül ez volt a másik olyan helyszín, ahol jelentős számú polgár is jelen volt –, „végül felfedezte, hogy az a pincze épen egy katasztrális holdat foglal el: »No lám, ez a tisztelt gentleman milyen szépen meg tud élni egy hold kat. földről: önök meg, uraim, negyven-ötvenezer hold jövedelmével, panaszkodnak, hogy nem lehet kijönni» – mondta.³² A demokratikus felfogás hiányát a fényűzéssel együtt fontos jelzésnek tekinthette.

A nyolcvanas években háromszor látogatott el Magyarországra, és minden alkalommal tartózkodott Budapesten is. 1881. május 12–16-ig a pesti Európa szállóban lakott, 1885. szeptember 28-tól október 4-ig gr. Festetics Tasziló vendége volt Somogy megyében, berzencei vadászaton, rövid látogatáson keszthelyi kastélyában, majd Pestre érkezve, október 12-ig a Monarchia angliai nagykövete, gr. Károlyi Alajos Ötpacsirta utcai palotájában vendégeskedett, a Nemzeti Lovarda szomszédságában (ma Pollack Mihály tér 3.).

1888-ban tartózkodott leghosszabb ideig Magyarországon, és a legkevesebbet Budapesten. Miután Ferenc József a 12. közös huszárezredet – a régi híres „Nádor-huszárokat” – Edwardnak adományozta, ő részt vett a magyar honvédség őszi hadgyakorlatán, és huszár ezredesi uniformisban meglátogatta Miskolcon állomásozó ezredét. A 12. huszárezred „Nádor-huszárok” néven lett Magyarországon közismert, mert 1848-ig a mindenkori nádor volt az ezred tulajdonosa.³³ Megkedvelhette ezt az uniformist, mert példá-

A huszárezredesi uniformisban lovagló Edward walesi herceget üdvözlik Miskolcon (Vasárnapi Ujság, 1888).

A medve vadász társaság Görgényben. Balról: gr. Károlyi István, Rudolf trónörökös, a következő álló alak hg. Esterházy Alajos, és kissé előrébb áll Edward walesi herceg. Klösz György felvételének részlete (Vasárnapi Ujság, 1888).

ul 1891-ben, II Vilmos német császár londoni látogatása idején az operai díszelőadáson is ezt viselte.³⁴ Ferenc Józseffel vadászott Gödöllőn, gróf Festetics Taszilóval Keszthelyen, Rudolf trónörökössel pedig az erdélyi Görgényben medve vadászaton vett részt. Sőt, közben négy napra még Bukarestbe és Sinaiába is átrándult, eleget téve az új román király és felesége, a kor híres színész-

³² Pesti Hírlap, 135. sz. 1881. május 17. Melléklet 9.

³³ *Barcy Zoltán–Somogyi Győző: A szabadságharc hadserege.* Bp., 1986. 39. 58–59.; *Barcy Zoltán–Somogyi Győző: Huszárok.* Bp., 1987. 52–57.

³⁴ Vasárnapi Ujság, XXXVIII. évf. 30. sz. 1891. július 26. 484–485.

nője, Carmen Sylva meghívásának. Budapestre így már csak egy-egy napja – szinte csak átutazás – maradt. Október 12-én a Nyugati pályaudvar királyi várótermében búcsúzott el Budapesttől, ahol ekkor járt utoljára. Még néhány napot Bécsben töltött, és október 18-án az Orient Expresszel indult haza.

Volt azonban még egy magyarországi kirándulása, a korábbiaktól merőben különböző társaságban, annyira elkülönülve, hogy a sajtó sem szerzett tudomást róla. 1891. október 6. és 18. között a Pozsony megyei Szentjánoson volt Moritz Hirsch báró vendége egy vadászaton.

Hirsch báró – Rothschild báró után – korának második leggazdagabb embere volt. Óriási vagyonát a keleti, törökországi vasútépítkezések során és pénzügyi spekulációkkal szerezte, s zsidó jótékonyági célokra fordította világszerte. Rudolf trónörökös barátja (és bőkezű finanszírozója) volt,³⁵ s talán ezen a szalon került közelebbi kapcsolatba Edward herceggel is.

Minden jel arra mutat, hogy látogatásai során Edward jól érezte magát Magyarországon és Budapesten, és valóban több érdeklődést és nagyobb szimpátiát mutatott, mint ami sajátos helyzetében pusztán illendő lett volna. A rokon karakter érzése, amire a magyar sajtó többször utalt, nem volt egyoldalú. „A herceg igen rokonszenves jelenség – írta egyszer a Pesti Hírlap –, arca ismerős magyar arcokra emlékeztet... az embert szinte kísértetbe hozza, hogy magyarul szóljon hozzá.”³⁶ Ugyanezt fogalmazta meg a magyar publicisztika és regényírás akkoriban felfutó csillaga, Mikszáth Kálmán is: „Csodálatos, hogy a walesi hercegehen mennyire megvan a magyar típus – írta –, s mindenütt kivillan az a titkos erő, mely ide vonzza s velünk mintegy amalgamizálja. Mert valóban semmi érdeke sem lehet idejönni, mint a rokonszenv. A legagyafúrta agy sem találhat más indokot.”³⁷

Edward herceg gyakran tett olyan kijelentéseket, amelyek a vendéglátóknak szóló bókként is

érthető, de néhány árnyaltabb megfogalmazása mellett még ezek is hiteles véleményeknek fogható fel. Még a hazai viszonyokkal és társadalommal elégedetlen Vámbéry Ármin is arról számolt be, hogy azt mondta neki: „*nincs Európában az az ország, melyben otthonosabbnak érezné magát, mint nálunk.*”³⁸ A Vasárnapi Ujságnak pedig Edward egyik régi ismerőse mondta el szavait: „*Tudja az ég, hogy miért vonzódok én annyira Magyarországhoz. Mindenkör örömmel jövök ide s csak nehéz szívvel tudok eltávozni. Nekem úgy tetszik, hogy a magyar nemzetben sok olyan szép tulajdonságot találok, melyek indiai utazásom alatt Radoputana lovagias népénél [a szikhek – B.G.] annyira elragadtak, csakhogy itt ezekhez a keleti jellemvonásokhoz még a nyugati műveltségnek is több mint egy fényes mozzanata is járul, melyek az idegent annál inkább lebilincselik.*”³⁹

És úgy látszik, a rokonszenvet a megismerkedés gazdagodó folyamata még táplálta is. Az 1873-ban említett kulacsvásárlástól kezdve a „magyar zene”, a magyar nóta olyan mértékű megkedvelése, hogy szinte „udvari zenészeként” vitette előbb Berkes Lajost, majd Béla fiát és zenekarát mindenhova, ahol megfordult, és hívta ki angliai udvaraiba. Sőt kedvenc nótái is lettek. A Nemzeti Színház opera-előadásait, az Operaház és a Népszínház előadásait olykor naponta látogatta, és természetesen ő is kifejezte hódolatát a magyar népszínmű legnagyobb csillagának, „a nemzet csalogányának”, Blaha Lujzának. 1881. május 13-án kifejezett kívánságára tűzték színre a Népszínházban Csepreghy Ferenc nagy sikeres népszínművét, a *Piros bugyellárist* Blaha Lujza főszereplésével. Bár Edward az első felvonás közepén érkezett meg, „*az első felvonás végén Károlyi Pista gróf karján megjelent Blaháné a herceg páholyához vezető folyosón, hol a herceg személyesen nyújtott át neki egy igazán óriás bokrétát gyöngyvirágból és fehér rózsákból, széles sötétvörös és lilaszínű szalaggal díszítve.*”⁴⁰ Pálmai Ilkáról, a Népszínház operettprimadonnájáról,

³⁵ Salvendy, John T.: Rudolf. Egy lázadó Habsburg lélektani tükörben. Bp., 1988. 229–230.

³⁶ Pesti Hírlap, 1881. május 17. Melléklet 9.

³⁷ *M-th K-n [Mikszáth Kálmán]: A walesi herceg.* i. m. 3.

³⁸ Vámbéry a velszi hercegnél. Budapesti Hírlap, 275. sz. 1885. október 7. 5.

³⁹ A walesi hercegről. Vasárnapi Ujság, XXXV. évf. 42. sz. 1888. október 14. 684.

⁴⁰ Pesti Napló, 1881. május 14. reggeli kiadás, 2.

akivel Krúdy Gyula szintén összehozta a walesi herceget, az egykorú sajtótudósítások Edward programjaival kapcsolatban nem tettek említést, mintha nem is találkoztak volna, sőt nem is szerepelt azokban a darabokban, amelyeket Edward megnézett a Népszínházban.

Edward a magyar irodalmi élet iránt is érdeklődött, meglepődött az angol irodalom magyar fordításainak gazdagságán, és irodalmi témákról társalgott Arany Jánossal, Csengery Antallal, Toldy Ferencsel, illetve Jókai Mórral és gr. Széchenyi Bélával.⁴¹ A magyarországi művészetek is vonzották: 1873-ban megnézte az Akadémia képtárát és az Esterházy-képtárát (Pulszky Ferenc vezetésével), 1881-ben gróf Zichy Jenő vezette körbe a Múcsarnok tavaszi tárlatán, ahol megvásárolta Liezen-Mayer Sándor Faust-kartonjainak „pompás, díszkiadású utánzatát”,⁴² 1888-ban pedig – külön kérésére – Telepy Károly kalauzolta körbe a még csak készülő őszi tárlaton, s Edward mintegy másfél órát időzött ott. Benczúr Gyula Rudolfról készített portréja annyira felkeltette figyelmét, hogy bár csak két napig volt ekkor Budapesten, mégis beiktatott Benczurnál egy hosszabb műterem-látogatást.⁴³ Számos iparművészeti tárgyat vásárolt az 1885-ös Országos Kiállításon, nagy összegekért: herendi porcelánokat, kevesebb Zsolnay-porcelánt, a háziipari csarnokban szőnyegeket, Jungfer Gyula kovácsoltvas díszmunkáiból – gyertyatartókból, lámpákból – pedig többet is vásárolt, és megbízta egy vasrácsos kapu készítésével.⁴⁴

Kastélyaiban is több magyar művészeti emléket tartott maga körül: a Balmoral Castle részére Zichy Mihály több képet is festett,⁴⁵ Sandringham

templomában pedig húga márványportréjával díszített emléktábláját készítette el a magyar származású Joseph Edgar Böhmmelel.⁴⁶ Soproni származású volt a Wiener Akademie professzora, Heinrich von Angeli, akivel azt az egész alakos, életnagyságú képét festtette meg, amelyet 1888-ban a Nemzeti Casinónak ajándékozott,⁴⁷ mint a Casino tiszteletbeli tagja.⁴⁸ És otthoni környezetébe került az a három díszmagyar öltözet, „valódi ékkövekkel” (egy barna, egy sötétkék és egy világossárga), amelyet 1881-ben készíttetett,⁴⁹ valamint a huszár ezredesi uniformis, amelyet olykor Londonban is hordott.⁵⁰

Nemcsak a művészeti alkotások érdekelték, a magyarországi civilizáció is vonzotta. Már 1873-ban végignézte a bécsi világkiállítás magyar osztályát, 1885-ben pedig egy héten keresztül mindennap több órát töltött az Országos Kiállításon, tüzetesen megnézve az iparcsarnokot, a kereskedelmi és néprajzi vonatkozású részeket, a lótenyésztők kiállításait. Végül még 1888-as, rövid budapesti tartózkodásába is beiktatta a Kereskedelmi Múzeum és a borkiállítás részletes megtekintését. Természetesen összes látogatása során a lókiállításokra vagy lóversenyekre is elment, mivel legfőbb szenvedélyei közé tartoztak a kutyák és a lovak. Sőt vasárnap is elment lóversenyre, bár ezt Viktória királynő – a szigorú protestáns morál őrzőjeként – ellenezte. A budapesti vendéglátók igyekeztek mentséget találni számára,⁵¹ s ugyanakkor titokban is tartani, ám egy-két hírlap mégis megírta.⁵² 1881-ben egy pompás négyes fogatot vásárolt gróf Zichy Bélától.⁵³

Még a magyar nyelvvel is kezdett megismerkedni. Gyerekkorában több nyelvet is elsajátított,

⁴¹ Vasárnapi Ujság, XX. évf. 20. sz. 1873. május 18. 241.; A Hon, 19. évf. 134. sz. 1881. május 16. esti kiadás, 1.

⁴² Pesti Napló, 1881. május 15. reggeli kiadás 2.

⁴³ Pesti Hírlap, X. évf. 269. sz. 1888. szeptember 30. 8.; Vasárnapi Ujság, XXXV. évf. 41. sz. 1888. október 7. 677.

⁴⁴ V-r: A kiállítás vásárlói. Vasárnapi Ujság, XXXII. évf. 42. sz. 1885. október 18. 677–678.

⁴⁵ Ezek képét is közli: Siklóssy L.: King Edward VII. i. m. The Hungarian Quarterly, 1938. i. h. 255–267., Melléklet.

⁴⁶ V. [Vámbéry Ármán?]: VII. Edvárd. Vasárnapi Ujság, 48. évf. 1901. január 27. 4. sz. 58.

⁴⁷ Siklóssy L.: King Edward VII. i. m. The Hungarian Quarterly, 1939. i. h. 66–67., mellékletként másolatát is közli a következő képaláírással: „It is of interest to note that the picture remained in its place during the whole of the Great War.”

⁴⁸ A Nemzeti Casino tagjainak névsora 1885-ben. Bp., 1885. 1.

⁴⁹ A Hon, 1881. május 14. esti kiadás, 1.

⁵⁰ Vasárnapi Ujság, XXXVIII. évf. 30. sz. 1891. július 26. 484–485.

⁵¹ Pesti Napló, 1881. május 15. reggeli kiadás, 2.

⁵² gróf A. G. [Andrássy Géza?]: A walesi herceg. Ország-Világ, 1885. október 10. 667.

⁵³ A Hon, 1881. május 14. esti kiadás, 1.

és magyarországi társaságban sohasem volt nyelvi nehézsége, mert felváltva tudott németül, franciául és angolul társalogni. Mégis többször megemlítette, hogy szívesen megtanulna magyarul. Annak ellenére, hogy a magyar nyelv nehézsége visszariasztotta, tósztaiba beiktatott egy-egy magyar mondatot, és Vámbéry Ármin beszámolt arról, hogy 1885-ben „több magyar föliratot, melyet a kiállításban olvasott, megjegyzett magának s mintegy mutatványául az ő magyar nyelvismeretének, Vámbérynek elmondott.”⁵⁴ Figyelemre méltó, hogy több mint másfél évtizeddel később, királyként, egy londoni fogadáson magyarul érdeklődött az egyik magyar diplomata hogyléte felől.⁵⁵

Ám a walesi herceg mégsem csak magánember volt, még csak nem is egy az utazgatni szerető arisztokraták közül – hanem trónörökös. Bármennyire is távol tartotta a közügyektől és a belpolitikától Viktória királynő, a diplomácia iránt érdeklődhetett, különösen barátja, Lord Salisbury külügyminiszterségei idején.⁵⁶ A Brit Birodalom terjeszkedő, gyarmatosító politikájának egyik vezérképviselőjeként Lord Salisbury (többek között) 1885 és 1892 között is külügyminiszter volt. Nem biztos, hogy ezzel összefüggésbe hozható, de mindenestre tény, hogy a hangsúlyozott magánutazás és inkognitó ellenére az 1888-as látogatás már tele volt az uralkodói vagy trónörökösi hivatalos látogatás elemeivel: egy huszárezred tulajdonjogának adományozása Ferenc József részéről, hadgyakorlatokon való részvétel, csapatszemplék, külön meghívás a császár-király gödöllői kastélyába vadászatra vagy az egyórás „társalgás” Vámbéry Árminnal a brit birodalmi politika kiemelkedően fontos kérdéseiről, Törökországról és Indiáról. A „jó barát” érzelmei ekkorra a politikus szempontjai mögé kerülhettek, és az 1881-ben megfogalmazott remények a tartós barátságról és a nagyhatalmi patrónusról 1888-ra érzékelhetően elillanóban voltak.

Edward herceg 1881. május 16-i távozása után a kormánypárt lapja, A Hon – amelynek

főszerkesztője Jókai Mór volt – így írt: „Az angol trónörökös Budapesten mulatása, bizton mondhatjuk, hogy több eredményt hagy hátra egy kellemesen eltöltött idő emlékénel. A világ leg hatalmasabb birodalmának egykori uralkodója személyesen ismerte meg azt a magyar nemzetet, a miről még húsz év előtt a közvéleményt akkor uráló dynasták egyike azt mondta, hogy »anonym« nemzet. Ő maga látta, hogy »vagyunk«. Nem mutattuk magunkat előtte se jobbnak, se rosszabbnak, se kisebbnek, se nagyobbaknak, csak olyannak, a milyenek vagyunk. Nem keresgettük elő kápráztatására rejtve tartott ritkaságainkat, nem pompáztunk előtte kölcsönként pompával; a mindennapi életet látta nálunk. És azt szerette meg. Ez a rokonszenv Magyarországra nézve még valaha áldásossá fog válni.”⁵⁷

A népszerű író, publicista, a következő évtizedek legbefolyásosabb sajtómágnása, Rákosi Jenő pedig érzelmesebb formában ezt írta:

„Mikor távozol, sóhajtva mondjuk utánad, bár nekünk is volnának ilyen hercezeink.

Isten veled fenséges királyfi, élj boldogul boldog hazában s legyen egész életed szerencsés. Majdan ha korona nyomja homlokodat s gondodat képezi egy nagy birodalom, tudd meg, hogy annak határain kívül is van egy nemzet, számra csekély, de szívre erős, mely Téged szeret.

Te azt meghódítottad.

Ha megajándékoztál rokonszenveddel, ne vedd azt tőlünk vissza, mert ez nekünk fájna.

Isten hozzád Walesi herceg!⁵⁸

Edward, többször kinyilvánított rokonszenve ellenére, Rudolf trónörökös halála után nem látogatott többé Budapestre. Már király volt, amikor rendszeresen nyári kúrára utazott a csehországi Marienbadba, olykor Bécsen keresztül. De Budapest meglátogatására többé nem került sor. Jeszenszky Géza feldolgozta Henry W. Steed szerepét az angol politikai közvélemény magyarellenesség hangolásában az 1900-as években.⁵⁹ Csakhogy

⁵⁴ Vámbéry a walesi hercegnél. Budapesti Hírlap, 275. sz. 1885. október 7. 5.

⁵⁵ Interjújában visszaemlékezett Hevesy Pál: Ferenc József utolsó diplomatája. M2 televízió, 2003. szeptember 6.

⁵⁶ Lee, S.: Edward VII. i. m. 582.

⁵⁷ A Hon, 19. évf. 134. sz. 1881. május 16. esti kiadás, 1.

⁵⁸ Isten hozzád, Walesi herceg! Pesti Hírlap, III. évf. 134. sz. 1881. május 16. 1.

⁵⁹ Jeszenszky Géza: Az elveszett presztizs. Magyarország megítélésének megváltozása Nagy-Britanniában (1894-1918). Bp., 1986.

Edward mintha már 1890 körül elvesztette volna érdeklődését Magyarország iránt. Úgy látszik, az 1880-as években sem szerzett olyan tapasztalatokat,

amelyek meggyőzték volna, hogy Magyarország az osztrák birodalom biztos támasza, és így az európai *balance of power* nélkülözhetetlen tényezője.⁶⁰

Függelék

Edward walesi herceg magyarországi tartózkodásainak programja*

dátum	szállás	óra	program
-------	---------	-----	---------

1873

május 11. vasárnap	Budapest, Hungária Szálló	21.00	<i>Ariadne</i> gőzhajóval érkezés Bécsből
		22.30-ig	Nemzeti Casino, estebéd
május 12. hétfő		reggel	a kormány- és a városi küldöttség tisztelgése; fogadja József főherceg, majd együtt hajóval a Margitszigetre, ott villásreggeli
		15.00	szabadkőművesek küldöttsége Jovanovics György nagymester vezetésével
		17.00	Dunai regatta
		19.00	Nemzeti Casino, estebéd
		utána	Nemzeti Színház – Erkel Ferenc: <i>Hunyadi László</i>
		utána	Nemzeti Casino
		24.00	Hungária Szálló, táncestély
május 13. kedd		délelőtt	MTA meglátogatása, találkozó az akadémikusokkal, Esterházy-képtár
		délután	lőverseny
		utána:	Nemzeti Casino
		este	tűzoltók díszmenete
		23.00	Európa Szálló, táncmulatság (5 óráig)
május 14. szerda		10.00	elutazás

⁶⁰ Péter László: Az 1905. évi alkotmányválság, a „magyarkérdés” az angol sajtóban és Scotus Viator pálfordulása. In: Az Elbától keletre. Bp., 1998. 290–338.; Evans, J. W.: Hungary in the Habsburg Monarchy in the Nineteenth Century. The British Dimension. The Hungarian Quarterly, Vol. 44. Autumn 2003. 111–121.

* Edward herceg szokás szerint reggel 9 órakor kelt, csak az ettől eltérő felkelési időpontot jelöljük. Reggeli után hadsegéde közreműködésével levelezését intézte.

1881

május 12. csütörtök	Budapest, Európa Szálló (9 szobás lakosztály + 8 szoba a kíséretnek)	21.30	érkezés a bécsi gyorsvonattal a South Eastern Railway udvari szalonkocsijában
		22.00	Nemzeti Casino
		23.00	Európa Szálló, az erkélyről a kilátást nézi
május 13. péntek		15.00	Műcsarnok
		16.00 után	lókiállítás
		19.00 körül	Nemzeti Casino, ebéd, „beiratkozott” (tb.) tagnak
		19.30	Népszínház – Csepreghy Ferenc: <i>Piros bugyelláris</i> (Blaha Lujza)
május 14. szombat			Hungária Szálló, vacsora
		12.00-ig	„szenderegés“
		13.00	„zenészetű matiné” gr. Széchenyi Bélánál
			lóverseny
			Dorottya utca, Vladika virágkereskedés, virágvásárlás az estélyre
		19.00	ebéd gr. Károlyi Gyulánál (Károlyi-palota)
23.00	Bál az Európában		
május 15. vasárnap		délelőtt	a szállóban maradt
		12.30	A <i>Szent István</i> gőzhajóval a Margitszigetre, végigjárnák lóvasúttal, majd ebéd az „alsó vendéglőben” (esetleg fordított sorrendben)
		15.30 után	Régi Városháza (nászajándék megtekintése) és opál ékszer rendelése az Eggert-cégnél
			Lóverseny (csak a Pesti Napló írta meg)
		19.00	szűk körű ebéd gr. Andrássy Gyula budai palotájában
		22.00	Jálics Ferenc borpincéje (Király utca)
		23.00	József főhercegnél tea (Buda, Szent György tér)
		24.00	gr. Andrássy Gyula estélyén
május 16. hétfő			reggeli gyorsal Bécsbe az udvari kocsiban

1885

szeptember 27. – október 3.	Berzence (Somogy vármegye), gr. Festetics Tasziló kastélya		7 nap vadászat, közben: október 2. 15.00: berzencei parasztház megtekintése este: népmulatság (18 pár csárdása)
--------------------------------	--	--	--

október 3. szombat	Budapest, gr. Károlyi Alajos palotája (VIII. Pollack Mihály tér 3.): 4 + 9 (kíséret) szoba	9.20	vasúttal Keszthelyre
		napközben	a keszthelyi Festetics-gazdaság megtekintése
		19.20	megérkezés a Déli pályaudvarra saját udvari szalonkocsijában
október 4. vasárnap		délelőtt	egész délelőtt lakosztályában tartózkodott, levelezését intézte
		12.00	ebéd a Károlyi-palotában
		14.00	a lóversenytéren a futtatás végéig (18.00)
		18.15	séta a fővárosban hadsegédével
		19.30	visszatért a Károlyi-palotába
		20.00	gr. Károlyi Alajos londoni nagykövet estebédje
		22.00	Nemzeti Casino, Berkes Béla zenekara játszik (éjfélig)
október 5. hétfő		10.00	hg. Coburg Fülöp látogatása (15 perc)
		11.00	az Országos Kiállításon 16.30-ig
		11.30	a lókiállítás megnyitása
		utána	ebéd a Dobos vendéglőben
		17.00 körül	séta a főváros nevezetesebb utcáin 19.30-ig
		20.00	10 terítéses vacsora
		23.00	Nemzeti Casino
október 6. kedd		délelőtt	hivatalos és magánügyek, levél feleségétől, arra választávirat
		12.00	ebéd Coburg hercegnél
		14.00	lóverseny (18.00-ig)
		18.00 után	Vámbéry Ármin fogadása (több mint fél óra)
		19.15	135 terítéses lakoma a Nemzeti Casinóban, „a magyarokra és a szép magyar nőkre” emelte poharát
		20.30	Operaház – <i>Bécsi keringő</i> (balett)
		22.00 4.00	Nemzeti Casino, tea, majd tánc
október 7. szerda		10.00	felkelés, majd magánügyek
		12.00	az Országos Kiállításra (gépkiallítás, majd ménesek) (16.30-ig)
		13.00	a kiállításon, a Dobos vendéglőben 17 terítéses ebéd
		17.00	gyalogseta a Múzeum körút, Károly körút, Andrássy út útvonalon (19.00-ig)
		19.00 után	ebéd a Károlyi-palotában Tisza Kálmán miniszterelnök részvételével

		este	estély a Pálffy-palotában (100 résztvevővel) éjfélig
október 8. csütörtök		délelőtt	későn kelt, utána szobájában „dolgozott”
		13.00	ebéd
		utána	lőverseny (18.00-ig)
		20.00	szűk körű vacsora Károlyi Alajos palotájában, „társalgás” a keleti kérdésről gr. Széchenyi Bélával és Vámbéry Árminnal
		21.00	Operaház – Giacomo Meyerbeer: <i>Hugenották</i>
		utána	Henry Phipps főkonzul estélye 40 főre a lakásán (Angol Királyné Szálló 6 terme)
		23.00	Kívánságára az Orfeumból elhozzák az olasz Maria Paccra szalonénekesnőt, Schönberg R.A.-t, „egy helybeli zenecsarnok énekes komikusát” és Rosenzweig Vilmos karmestert
október 9. péntek		3.00	hazatérés
		délelőtt	a Károlyi-palotában: a miniszterelnök, Tisza Kálmán félórás látogatása
		12.00–17.30	Országos Kiállítás
		20.00	vacsora a Coburg-palotában (Ferenc József tér 4.)
		23.00	Európa Szálló (a walesi herceg által rendezett bál a magyar arisztokráciának és a bécsi és külföldi sportvilág Budapesten tartózkodó tagjainak, 120 meghívott), Berkes Béla zenekara
október 10. szombat		2.00 után	hazatérés
		11.00	Vöröskereszt-kórház
			a képviselőház ülése, amelynek csak a végére ért oda
		12.30 körül	villásreggeli gr. Pálffy Andorral és gr. Kinsky Rudolffal
		utána	Országos Kiállítás (gr. Károlyi Istvánnal)
		21.00	Operaház – Gaetano Donizetti: <i>Lammermoori Lucia</i>
		utána	Ruscher-étteremben (Andrássy út 25.) gr. Széchenyi Béla estélye a tiszteletére, Berkes Béla zenekara – vége éjféli körül
október 11. vasárnap		13.15	az Országos Kiállításon, Dobos éttermében reggeli: Rudolf trónörökös és Stefánia, Vilmos, porosz herceg és Augusztá, Edward és Lord Teesdale
		utána	az Iparcsarnok együttes megtekintése
		18.30	zártkörű ebéd a Coburg-palotában 9 főre terítve, Berkes Béla zenekara
		21.00	Operaház – Goldmark Károly: <i>Sába királynője</i> , 3. felvonás

október 12. hétfő		11.20	megérkezik a Nyugati pályaudvarra, és 7 perccel később elutazik Bécsbe
----------------------	--	-------	--

1888

szepember 12–14.	Bécsből Belovárra utazás, Edward szállása a megyeháza I. emeletén		részvétel a magyar honvédség horvátországi hadgyakorlatán I. Ferenc József, Rudolf trónörökös, József Vilmos és Ottó főhercegek kíséretében
szepember 14. péntek		este	a hadgyakorlat befejezése után horvát népünnepély népi táncokkal
szepember 15–16.	Gödöllő, királyi kastély		vadászat Ferenc Józseffel és Lajos bajor herceggel
szepember 16. vasárnap		23.00	megérkezés Keszthelyre
szepember 17–21	Keszthely, Festetics-kastély		vadászat gr. Festetics Taszilóval (szarvas, vízi vad, fogoly) – a kastély vendégei még hg. Esterházy Alajos ezredes, br. Rothschild Albert, gr. Apponyi Albert, zene: Berkes Béla zenekara
szepember 19. szerda			a Keszthelyen állomásozó 8. magyar kir. honvéd huszárezred díszgyakorlata a walesi herceg tiszteletére
szepember 27. csütörtök	Wien, Grand Hotel		Ferenc József látogatása
szepember 28. péntek	Budapest, Angol Királyné Szálló	21.30	gyorsvonattal érkezés Budapestre, vele jön gr. Esterházy Lajos, „a hozzárendelt nemes apród”, átöltözés a szállóban
		utána	Nemzeti Casino, vacsora
szepember 29. szombat		délelőtt	Vámbery Ármin látogatása (egyórás „társalgás” Angliáról, Törökországról és Indiáról)
			séta a Váci utcában
			a Nemzeti Casinónak ajándékozta az Angeli Henrik által (huszár ezredesi uniformisban) készített egész alakos képét
			szűk körű ebéd az Angol Királyné Szállóban (angol kísérők, főkonzul, gr. Károlyi István és hg. Esterházy Alajos),
		15.30	a Múcsarnok készülő kiállításának megtekintése
		másfél óra	a Kereskedelmi Múzeum megtekintése, részletesen a borkiállítás
		19.00	vacsora a Nemzeti Casinóban
		19.30 után	Népszínház – Gerő Károly: <i>Az uzsai gyöngy</i> 2. felvonása („erősen tapsolt Blaháné dalainak”)
		utána	Operaház – Giacomo Meyerbeer: <i>A próféta</i>
		utána	Angol Királyné Szálló, tea

szeptember 30. vasárnap		reggeli után	séta a Duna-parti Corsón
			villásreggeli az Angol Királyné Szálló udvarra nyíló teraszán
		napközben	„hosszabban időzött Benczúr Gyula műtermében”
		14.00	Városliget, Lóverseny, „Őszi meeting”
		19.00–23.30	a Nemzeti Casinóban a tiszteletére adott vacsora, népes társaságban (a vendégek között volt Szemere Miklós éppúgy, mint Vámbéry Ármin)
október 1. hétfő	Miskolc, a Három Rózsa Szálló 3 szobája	7.20	indulás Budapestről Miskolcra a 12. huszárezred megszemlélésére (a személyvonathoz kapcsolva Rudolf trónörökös szalonkocsija)
		12.10	megérkezés, utána lóháton a 12. huszárezred gyakorlóterére
		14.00	a főispán és az alispán fogadása
		14.30	villásreggeli
		15.00	a lovassági laktanya meglátogatása
			lóverseny a Zsolca közelében
		17.30	vissza a Három Rózsa Szállóba
		19.00	60 terítékes udvari ebéd, jelen van hg. Esterházy Alajos és gr. Apponyi Albert is. Edward tósztot mond, benne néhány magyar kifejezés
		ebéd után	rövid fogadás, majd az ezred legénységének ünnepélye
		23.00	búcsú a tisztektől
		24.00 után	a kassai gyorssal vissza Budapestre
		október 2. kedd	Budapest, Angol Királyné Szálló
	alvás		
13.00	Nemzeti Casino, villásreggeli		
14.40	elutazás a Központi pályaházból Zimonyba, onnan hajóval Romániába		
október 3 (vagy 4?) –7.	Románia, Bukarest, majd Sinaia, királyi kastély		
Október 8–11.	Görgényszentimre, Rudolf trónörökös vadász kastélya		(sikertelen) medveadászat Rudolffal, zene: Berkes Béla, fényképész: Klösz György
Október 12. péntek	Budapest	13.55	érkezés Rudolffal együtt a MÁV kolozsvári futárvonatával, Rudolf 10 perc múlva tovább utazott Bécsbe
		délután	elutazás Budapestről, Lachnit János állomásfőnök-helyettesnek arany melltűt ajándékoz

1891

október 6–18.	Szentjános (Pozsony vármegye), br. Hirsch kastélya		vadászat, olykor visszautazásokkal Bécsbe, a végén Keszthelyen keresztül (?)
---------------	--	--	--